

Divas jubilejas vienā gadā

Herta Hanzena

Laika posmā, kas pagājis pēc padomju varas atjaunošanas Latvijā, mums radies daudz jaunu medicīnas iestāžu. P. Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs ir viena no tām.

Medicīnas vēstures muzejam šis gads ir ļoti nozīmīgs – aprit 75 gadi kopš muzeja dibinātāja profesora P. Stradiņa dzimšanas un 10 gadi, kopš muzejs atvērts.

Mūsu vecākā paaudze saglabājusi spilgtas atmiņas par Paulu Stradiņu – šo pievilcīgo cilvēku, kura neizslikstošo enerģiju apbrīnoja visi un kas par savu darbu prata ieinteresēt visus, kam nācās ar viņu sastapties. Būdams izcils organizators, talantīgs ķirurgs un zinātnieks, viņš vienmēr atradās kustībā, jaunā meklējumos. Aizraušanās ar medicīnu mudināja P. Stradiņu meklēt un izziņāt šīs vishumānākās zinātnes pirmsākumus.

Apmēram pirms pusgadsimta jaunajam ārstam P. Stradiņam radās nodoms izveidot muzeju, kura ekspozīcija atspoguļotu visas pasaules medicīnas vēsturi. Kopš tā laika viņš visur – gan savā dzimtenē, gan ārzemēs – vāca eksponātus, kas raksturo dažādu tautu medicīnas vēsturi. Irānā, Mandžūrijā un Sibīrijā, kur Paulam Stradiņam nācās uzturēties pirmā pasaules kara laikā, viņš guva spilgtu priekšstatu par tautas medicīnu. Vēlāk, papildinot savas ķirurga zināšanas Anglijā, Francijā un Spānijā, viņš iepazinās ar šo zemju tautu medicīnas vēsturi. P. Stradiņu īpaši ietekmēja skotu ārsta Džona Hantera anatomiskā kolekcija. Neizdzēšamas atmiņas viņam atstāja drūmo viduslaiku liecinieču – klosteru slimnīcu apmeklējumi Spānijā.

Iepazīdamies ar pasaules valstu un tautu medicīnas vēsturi, viņš nebija tikai pasīvs vērotājs, bet neatlaidīgi vāca senas grāmatas, dažādus priekšmetus, kas attiecas uz medicīnu un farmāciju. Tā pakāpeniski izveidojās unikāla kolekcija.

Vajadzēja meklēt atbilstošu formu, kā savāktos priekšmetus parādīt, lai ieinteresētu jaunatni par medicīnu un tās vēsturi. Sākumā tā bija patoloģiski anatomisko preparātu un mulāžu kolekcija, kas tika demonstrēta Latvijas Universitātes Medicīnas fakultātes vispārējās ķirurģijas katedrā. Bet šāds muzeja veidols neapmierināja zinātnieka ieceres. Katedras foajē un koridoros dzima jauna muzeja ideja. Pie sienām parādījās izcilāko ārstu un zinātnieku portreti, fotoreprodukcijas

un zīmējumi par dažādu tautu medicīnas vēsturi. Vitrīnas papildinājās ar unikāliem priekšmetiem no profesora kolekcijas.

Neraugoties uz izstādes plašo popularitāti, par medicīnas vēstures muzeja izveidošanu buržuāziskajā Latvijā nevarēja būt pat runas.

1945. gadā, drīz pēc Rīgas atbrīvošanas no vācu fašistiskās okupācijas, profesors Stradiņš, neraugoties uz savu lielo darba slodzi, sāka organizēt muzeju. Republikas klīniskās slimnīcas teritorijā, vecā vācu barakā viņš izvietoja vairāk nekā 3000 eksponātu, kas raksturo dažādu tautu un laikmetu medicīnu. Mākslinieki J. R. Tillbergs, L. Kokle, A. Bikovs, T. Strautmanis gleznoja mediķu zinātnieku portretus un gleznas par medicīnas tēmām. Profesora meita Irēna Stradiņa viņa tiešā ietekmē uzgleznoja lielu darbu "Pirogova Sevastopolē".

Tomēr vienīgais, kas prata orientēties plašajā eksponātu klāstā un iepazīstināt ar tiem apmeklētājus, bija pats profesors. Viņa interesantie stāstījumi par medicīnas pagātni un par to, kā iegūts katrs eksponāts, saistīja klausītāju uzmanību un modināja viņos interesi par medicīnas vēsturi. Taču ķirurga, zinātnieka un sabiedriskā darbinieka grūtie un atbildīgie pienākumi neļāva viņam pietiekami daudz laika veltīt darbam muzejā. Muzeja tālākai izveidei bija nepieciešama sava materiālā bāze un pietiekams skaits štata darbinieku.

1957. gada 3. septembrī Latvijas KP CK un Latvijas PSR Ministru Padome, pieņēma lēmumu par Medicīnas vēstures muzeja organizēšanu, ar to liekot pamatus lielai zinātniskai iestādei, par kuru ilgus gadus sapņoja P. Stradiņš. Muzeja rīcībā tika nodota skaista četrstāvu ēka pilsētas centrā un piešķirti ievērojami līdzekļi tā iekārtošanai un tālākajai izveidei.

1961. gada 20. jūlijā muzejs vēra durvis apmeklētājiem. Diemžēl paša profesora pirmo viesu sagaidītāju vidū vairs nebija.

Turpinot muzeja izveidi, darbinieku kolektīvs centās pēc iespējas pilnīgāk īstenot P. Stradiņa ideju par plaša profila muzeju, kur atspoguļotu visas pasaules medicīnas vēsturi.

Pašlaik 44 zālēs apmēram 2000 m² platībā parādīta dažādu tautu medicīnas vēsture uz pirmatnējās kopienas un vergturu iekārtas, feodālisma un kapitālisma laikmetu sociālekonomisko attiecību fona. Sevišķi plaši izveidota ekspozīcija par lielajiem atklājumiem pēdējos četros gadsimtos. Atsevišķas ekspozīcijas veltītas medicīnas attīstībai sociālistiskās iekārtas apstākļos.

Pasaules medicīnas gadsimtos noietu ceļu ilustrē dokumenti, unikāli izdevumi, senas fotogrāfijas, medicīniskā aparatūra un instrumenti, aptieku iekārta, skulptūras, maketi.

Ekspozīciju noformējumā tās vai citas tēmas izklāstam pielietotas divas metodes atkarībā no laikmeta un no esošajiem oriģinālajiem eksponātiem. Senie periodi galvenokārt attēloti maketu, zīmējumu, fotogrāfiju veidā. Tajos tikai "iesprausti" atsevišķi oriģināli eksponāti, kas apstiprina izstādītā materiāla liecības. Jo tuvāk mūsu dienām, jo vairāk izstādīts dažādu priekšmetu, kas tieši saistīti ar atsevišķu zinātnieku un medicīnas iestāžu darbību.

Uzskatot materiālu vākšanu par vienu no svarīgākajiem muzeja uzdevumiem, tā kolektīvs sistemātiski diendienā organizē tikšanās ar ārstiem un zinātniekiem, dodas zinātniskās ekspedīcijās un komandējumos.

Šajā darbā muzejam lielu palīdzību sniedz tā draugi un aktīvs – zinātnieki, ārsti, farmaceiti, medicīnas māsas, Rīgas Medicīnas institūta studenti, kā arī mūsu republikas iedzīvotāji, Maskavas, Ļeņingradas, Odesas, Tbilisi, Baku un daudzu ārzemju valstu mediķi. Pašlaik muzejs uztur sakarus ar vairāk nekā 300 personām un iestādēm.

Periodā, kad muzejs gatavojās Padomju Latvijas piecdesmitgades atzīmēšanai, tam daudz palīdzēja latviešu mediķi. Ar viņu palīdzību mums izdevās savākt unikālus materiālus par tiem mediķiem, kas palīdzēja veidot padomju veselības aizsardzību mūsu republikā gan 1919.–1920. gadā, gan 1940.–1941. gadā. Par to mēs esam ļoti pateicīgi K. Balodei, L. Tauriņai, A. Pētersonei, V. Viġdorčikam, O. Madisonai, P. Lācītim, A. Ploriņai, M. Poļakam, I. Vatei un daudziem citiem. Baltijas paleopatoloģijas nodaļas izveidē neatsveramu palīdzību muzejam sniedza medicīnas zinātņu doktors V. Derums.

V. I. Ļeņina simtās dzimšanas dienas sagaidīšanai muzejs sāka gatavoties jau 1968. gadā, savākdams 884 eksponātus, kas tieši attiecas uz Ļeņina tēmu, un vairāk nekā 1000 priekšmetu, kas atspoguļo padomju veselības aizsardzības un medicīnas zinātnes tālāko attīstību Ļeņina principu garā.

Eksponātu vidū bija V. I. Ļeņina personisko dokumentu kopijas, ko saņēmām no PSRS Centrālā Revolūcijas muzeja, mākslinieka K. Antonova glezna “1920. gads”, tēlnieka M. Oļeņina veidotā N. Semaško skulptūra, pirmie padomju medicīniskās literatūras izdevumi, divdesmito gadu plakāti.

Materiālu vākšanā par padomju varas pirmajiem gadiem būtisku palīdzību sniedza mūsu muzeja draugi – maskavieši. V. Bončas-Brujevičas (Veļičkinas) meita Jeļena Vladimirovna nodeva muzejam fotogrāfijas, mātes rokas apsēju ar sarkanā krusta zīmi, lentes no vainagiem, kuras uz V. Veļičkinas kapa bija uzlikuši V. I. Ļeņins un N. Krupskaja un KPFSR Veselības Aizsardzības Tautas Komisariāta pārstāvji. L. Bogolepova atsūtīja mums 1918. gadā izdoto biļetenu par V. I. Ļeņina veselības stāvokli, 1924. gada laikrakstus, fotogrāfijas un dokumentus par ārstiem revolucionāriem. N. Semaško sieva Marija Solomonovna un meita Jeļena Nikolajevna muzejam uzdāvināja daļu Padomju valsts pirmā veselības aizsardzības tautas komisāra personisko dokumentu, fotogrāfiju un grāmatu. Kopš 1964. gada muzejam aktīvi palīdz maskaviete V. Nazarova, savākdama vērtīgus eksponātus gan par ārstiem, kuri ārstēja V. I. Ļeņinu – V. Rozanovu, A. Očkinu, gan par izcilie padomju zinātniekiem mediķiem A. Martinovu, M. Kirejevu, G. Batkisu, N. Priorovu, I. Razenkovu un citiem.

Savāktie materiāli mums ļāva izveidot ekspozīciju “V. I. Ļeņins un padomju veselības aizsardzība”, kurā atspoguļota viņa loma padomju medicīnas un veselības aizsardzības izveidē un attīstībā.

Atzīmējot pirmo desmitgadi kopš padomju cilvēka lidojuma kosmosā, muzejā

izveidota plaša ekspozīcija, kas stāsta par kosmiskās bioloģijas un medicīnas panākumiem mūsu valstī. Tajā parādām vairāk nekā 360 vērtīgu eksponātu, to vidū skafandra dublikātu, ar kuru A. Jelisevs un J. Hrunovs devās kosmosā, aparatūru, kas kosmonautiem nodrošina dzīvības procesu norisi lidojumā, ierīces, ar kuru palīdzību iespējams kontrolēt viņu veselības stāvokli, produktu komplektu, kas ņemams līdz kosmiskajos lidojumos.

Materiāli, kurus saņem muzejs, nereti ierosina izveidot jaunas interesantas ekspozīcijas. Tā, piemēram, radās izstāde "Mediķi un māksla". Tās apmeklētāji var iepazīties ar slavenā oftalmologa V. Filatova, profesoru V. Milostanova un G. Comakiona akvareļiem un zīmējumiem, ar latviešu ārstu Ā. Krausa un R. Gintera darbiem, profesora N. Amosova, ārstu L. Tarana, A. Kurcija, M. Birzes, Ā. Elksnes grāmatām, profesora A. Savaitova un citu mediķu muzikālajiem darbiem.

Pēdējā laikā ievērojami papildinājusies medicīnisko nozīmīšu kolekcija – Ļeņingradas ārsts V. Gruzdevs nodevis muzejam 257 unikālas nozīmes un medaļas. To vidū ir 1771. gadā izlaistā medaļa "Par Maskavas paglābšanu no mēra", Katrīnas slimnīcas jubilejas nozīmīte, kas datēta ar 1875. gadu, Kara medicīnas akadēmijas simtgadu jubilejas piemiņas nozīmīte (1898. gadā). Interesantas medaļas muzejam uzdāvināja akadēmiķa D. Birjukova ģimene. To vidū ir I. Mičurina un J. Purkiņē piemiņas medaļa, Prāgas Kārļa universitātes jubilejas medaļa un citas. Nozīmītes un medaļas stāsta par ievērojamiem notikumiem medicīnas vēsturē.

Muzeja sakari ar dažādām zinātniskajām un medicīniskajām iestādēm un zinātniekiem mūsu valstī un ārzemēs no gada gadā paplašinās. Mūsu korespondentu vidū ir tādi izcili zinātnieki kā, piemēram, B. Petrovs, M. Barsukovs, S. Aničkovs, S. Mardašovs, V. Ždanovs, A. Smorodincevs, V. Navrockis, A. Lembergs, V. Belousovs, L. Malaja un citi. Mēs uzturam ciešus sakarus arī ar ārzemju zinātniskajām iestādēm, to vidū ar Vīnes universitātes Medicīnas vēstures institūtu, Prāgas Kārļa universitāti, Ķīles H. Albrehta universitātes Medicīnas un farmācijas vēstures institūtu, Kopenhāgenas Medicīnas vēstures muzeju, ar zinātniekiem un medicīnas vēsturniekiem Bulgārijā, Ungārijā, Polijā, Čehoslovākijā, Rumānijā, Kubā, Japānā, ASV.

Muzeja direktore no 1961. līdz 1972. gadam Herta Hanzena

Aizvadīto desmit gadu laikā muzeja fondi pieauguši vairāk nekā divarpus reizes. Šā gada 1. janvārī muzeja fondos glabājās vairāk nekā 100 tūkstoši vienību, to skaitā 24 000 dažādu dokumentu, medicīnisku un etnogrāfisku priekšmetu un mākslas darbu, 37 000 fotogrāfiju un negatīvu, 43 160 grāmatu, žurnālu, novilkumu.

Lielas bagātības savāktas muzeja bibliotēkā. Tajā ir medicīnas grāmatas 32 valodās, vairāk nekā 4000 senu un retu XVI–XX gadsimta izdevumu. Daudz savu grāmatu ar autogrāfiem un veltījumiem muzejam dāvinājuši mūsu izcilākie zinātnieki. Vairāk nekā 80 procentu eksponātu muzejs saņēmis dāvinātus.

Veidojot jaunas un pilnveidojot esošās ekspozīcijas, vienlaikus cenšamies paplašināt muzeja tematiku un organizēt dažādas pagaidu un pārvietojamās izstādes. Ar tām cenšamies popularizēt padomju medicīnas sasniegumus un padomju un ārzemju izcilāko medicīnu zinātnieku darbību. Ik gadu muzejs izveido 8 līdz 10 pārvietojamās un pagaidu izstādes. To vidū ir lielas, nozīmīgas izstādes, kas aizņem 20–30 standus. Tādas bija izstādes, kas veltītas Padomju Latvijas 25 gadiem, V. I. Ļeņina 100. dzimšanas dienai, Latvijas PSR medicīnas iestādēm – pirmrindas pieredzes skolām. Daudzas izstādes veltītas nozīmīgiem notikumiem medicīnas vēsturē, izcilu zinātnieku un veselības aizsardzības organizatoru atceres jubilejām (Sarkanā Krusta biedrības simtgadei, Florensas Naitingeilas 150 gadu atcerai, M. Barsukova 80. dzimšanas dienai, M. Kovriginas 60 gadu jubilejai, P. Stradiņa 75 gadu dzimšanas dienai).

Muzeja kolektīvs veic arī ievērojamu zinātniskās pētniecības darbu par Baltijas medicīnas vēsturi. Daudziem pētījumiem ir monogrāfiju raksturs, un tie kļuvuši par pamatu zinātņu kandidātu disertācijām. Periodikā un dažādos rakstu krājumos publicēts vairāk nekā 60 zinātnisku un populārzinātnisku rakstu. Izdots medicīniskais kalendārs, trīs muzeja prospekti latviešu, krievu, vācu un angļu valodā, zinātnisko konferenču tēzes. Ar muzeja līdzdalību klajā nākuši astoņi rakstu krājumi “No medicīnas vēstures”, kas kļuvuši populāri ne tikai mūsu valstī, bet arī ārzemēs.

Zinātniski izglītojošais darbs noris ne tikai muzeja sienās, bet arī ārpus tām – uzņēmumos, republikas lauku rajonos, pa radio un televīziju. Muzejā gada laikā notiek apmēram 1300 vispārējās apskates un tematiskas ekskursijas. Tematiskajās ekskursijās un lekcijās galveno vietu ieņem padomju medicīnas attīstība un jautājumi, kas atspoguļo materiālistisko un ideālistisko uzskatu cīņu medicīnā, tās nesamierināmo nostāju pret reliģiju. Kopā ar Latvijas medicīnas vēsturnieku biedrību tiek sistemātiski rīkotas konferences par medicīnas vēstures un veselības aizsardzības problēmām, jubilejas sesijas, Stradiņa lasījumi. 1970. gadā mūsu muzejā tika sarīkots Vissavienības medicīnas vēsturnieku plēnums, kas bija veltīts V. I. Ļeņina 100. dzimšanas dienai. Šā gada februārī pie mums ieradās medicīnas vēsturnieki no visiem PSRS medicīnas institūtiem, lai piedalītos Centrālā Ārstu kvalifikācijas celšanas institūta sasauktajā simpozijā.

Savā vēsturiskajā diapazonā plašās un bagātās muzeja ekspozīcijas kļuvušas par bāzi, kur zināšanas medicīnas vēsturē un veselības aizsardzības organizācijā

apgūst medicīnas institūtu studenti. Tās vienlaikus kalpo arī jaunatnes audzināšanai mīlestībā pret savu profesiju un savu zemi.

No gada gadā aug interese par muzeju. Ja sākumā muzeja apmeklētāju skaits nepārsniedza 50 tūkstošus gadā, tad tagad tas ir divkārtšojies. Muzeja viesu vidū ir visdažādāko profesiju un vecumu pārstāvji. Zinātnieki un strādnieki, studenti un skolēni veltījuši sirsnīgas atsauksmes muzejam un tā pamatlicējam profesoram Paulam Stradiņam.

Nopelniem bagātā zinātnes darbiniece, Ukrainas PSR Augstākās Padomes deputāte profesore I. Križanovska un viņas kolēģe profesore G. Jemeljanova viesu grāmatā ierakstījušas: "No P. Stradiņa muzeja paņēmam sev līdzī brīnišķīgus iespaidus. Muzeja izveidē ieguldītas dziļas zināšanas un vēsturnieku pieredze, bet galvenais – mīlestība pret cilvēkiem, centieni saglabāt dažādu gadsimtu dziednieku pieredzi. Aprīņojam, pateicamies, mācāmies."

Profesors Viljams Hanters no Londonas universitātes atstājis šādu ierakstu: "Visplašākā un vislieliskāk organizētā kolekcija, kādu man jebkad gadījies redzēt. Tās saglabāšana spilgti liecina par lielo mīlestību, kas šajā darbā ieguldīta."

P. Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs, kurā atspoguļota visas pasaules medicīnas vēsture, ir vienīgais tāda veida muzejs Padomju Savienībā un turklāt visjaunākais Eiropas plaša profila medicīnas muzeju vidū.

Ar savu ekspozīciju stingro vēsturisko secību, medicīnas vēstures atainojumu uz sabiedrības sociālekonomiskās struktūras fona Rīgas muzejs atšķiras no Londonas, Kopenhāģenas un Romas medicīnas vēstures muzeja. Tas rada tam pelnītu popularitāti ne tikai speciālistu, bet plašu iedzīvotāju slāņu vidū.

H. Hanzena, P. Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja direktore

[Raksts pārpublicēts no žurnāla "Veselība" 1971. gada 7. (58.) numura.]

Two Anniversaries in One Year By Herta Hanzena

This article is by Herta Hanzena, a former director of the Pauls Stradiņš Museum of the History of Medicine. She recalls two anniversaries which occurred in 1971. The founder of the museum, Dr Pauls Stradiņš, would have celebrated his 75th birthday, and the museum observed the 10th anniversary of its reopening in a new building.

The author writes about the circumstances under which the museum and its exhibits were established. She recalls how objects and antique books arrived at the museum and lists those who donated the most valuable exhibits. Mrs Hanzena also writes about the work which museum employees did as diplomats of science, as educators. She compares the museum in Rīga to similar museums elsewhere in the world. The article was first published in the magazine *Veselība*, No. 7(58), 1971.